

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
Rozdział 1. Dzieje badań nad temperamentem i sposoby rozumienia tego konstruktu teoretycznego	15
1.1. Temperament z perspektywy historycznej	15
1.1.1. Podejście spekulatywne	16
1.1.2. Początek badań empirycznych nad temperamentem	21
1.1.3. Konstytucjonalne typologie temperamentu	32
1.2. Pojęcie temperamentu	41
1.2.1. Temperament jako pojęcie ograniczone do sfery emocjonalnej	42
1.2.2. Temperament jako styl zachowania	44
1.2.3. Definicje temperamentu wywodzące się z orientacji biologicznej	45
1.2.4. Czym jest temperament: Uwagi końcowe	48
1.3. Temperament a osobowość	52
1.3.1. Temperament: Składnik czy synonim osobowości	53
1.3.2. Różnice między pojęciem temperamentu a pojęciem osobowości ujmowanej odmiennie niż w teorii cech	58
1.3.3. Temperament a wielka piątka czynników osobowości	63
Rozdział 2. Pionierzy współczesnych badań nad temperamentem	73
2.1. Wprowadzenie	74
2.2. Biologiczna teoria PEN Eysencka	75
2.2.1. Źródła teorii PEN	76
2.2.2. Wymiary i struktura temperamentu	77
2.2.3. Biologiczne uwarunkowania PEN	80
2.2.4. Procedury diagnozowania PEN	83
2.2.5. Eysenckowskie superczynniki a poziom funkcjonowania i zachowanie społeczne	85

2.2.6. Uwagi krytyczne	90
2.3. Typologia neopawłowska: Tiepłow i jego szkoła	92
2.3.1. Źródła orientacji Tiepłowa w badaniach nad właściwościami układu nerwowego człowieka	93
2.3.2. Pojęcie i postulowana struktura temperamentu	94
2.3.3. Badanie właściwości układu nerwowego	95
2.3.4. Metody diagnozy cech układu nerwowego	99
2.3.5. Cechy układu nerwowego a zachowanie	103
2.3.6. Uwagi krytyczne	104
2.4. Interakcyjna teoria temperamentu Thomasa i Chess	105
2.4.1. Geneza interakcyjnej teorii temperamentu	106
2.4.2. NYLS jako źródło i potwierdzenie interakcyjnej teorii temperamentu	107
2.4.3. Metody pomiaru temperamentu stosowane przez Thomasa i Chess	110
2.4.4. Temperament a zaburzenia zachowania	111
2.4.5. Uwagi krytyczne	113

Rozdział 3. Współczesne teorie temperamentu 116

3.1. Teorie temperamentu zorientowane na dziecko	118
3.1.1. Behawioralno-genetyczna teoria temperamentu Bussa i Plomina	119
3.1.2. Rozwojowy model temperamentu: Rothbart i Derryberry	127
3.1.3. Emocjonalna teoria temperamentu Goldsmitha i Camposa	135
3.1.4. Kagana teoria temperamentu zahamowanego i niezahamowanego	140
3.2. Teorie temperamentu zorientowane na człowieka dorosłego	146
3.2.1. Przyjemność — aktywowalność — dominacja: Model temperamentu Mehrabiana	148
3.2.2. Neuropsychologiczny model temperamentu Graya	156
3.2.3. Biologiczna teoria poszukiwania doznań Zuckermana	164
3.2.4. Teoria temperamentu Rusałowa oparta na koncepcji systemów funkcjonalnych	174
3.2.5. Regulacyjna teoria temperamentu Strelaua	180

Rozdział 4. Korelaty fizjologiczne i biochemiczne temperamentu 191

4.1. Wprowadzenie	191
4.2. Struktura, fizjologia i biochemia układu nerwowego w odniesieniu do cech temperamentu	196
4.2.1. Komórka nerwowa	196
4.2.2. Autonomiczny układ nerwowy	202
4.2.3. Ośrodkowy układ nerwowy	203
4.2.4. Uwagi końcowe	209
4.3. Korelaty psychofizjologiczne temperamentu	210
4.3.1. Fizjologiczne korelaty temperamentu w zakresie aktywacji autonomicznej	212
4.3.2. Korelaty fizjologiczne temperamentu odnoszące się do aktywacji korowej	224

4.4. Korelaty biochemiczne temperamentu	247
4.4.1. Kortyzol — najpopularniejszy hormon wśród badaczy temperamentu	248
4.4.2. Neuroprzekaźniki i ich enzymy	252
4.4.3. Uwagi ogólne	258
Rozdział 5. Badania nad temperamentem w ujęciu genetyki zachowania	261
5.1. Teoretyczne problemy genetyki zachowania w odniesieniu do badań nad temperamentem człowieka	262
5.1.1. Współczynnik odziedziczalności jako wskaźnik wkładu czynników genetycznych w powstawanie różnic indywidualnych w charakterystykach zachowania	263
5.1.2. Wybrane metody genetyki zachowania stosowane w badaniach temperamentalnych	266
5.1.3. Związki między genami a środowiskiem i genetyczna regulacja rozwoju	270
5.2. Genetyka zachowania w zastosowaniu do badań nad temperamentem: Wybrane wyniki empiryczne	273
5.2.1. Pierwszy etap poszukiwań genetycznych uwarunkowań różnic indywidualnych w cechach temperamentu: Badania na zwierzętach	273
5.2.2. Ekstrawersja i neurotyczność: Dwie najczęściej badane przez genetyków zachowania cechy temperamentu	275
5.2.3. Odziedziczalność wybranych cech temperamentalnych	278
5.2.4. Zmiany rozwojowe we wpływie genów i środowiska na różnice indywidualne w temperamencie	288
5.2.5. Od genetyki ilościowej do genetyki molekularnej	294
5.2.6. Uwagi końcowe	296
Rozdział 6. Metody badania temperamentu: Zagadnienia diagnostyczne i metodologiczne	298
6.1. Metody pomiaru temperamentu	298
6.1.1. Ocena temperamentu na podstawie danych pochodzących z obserwacji	299
6.1.2. Psychofizyczne i psychofizjologiczne wskaźniki cech temperamentalnych	306
6.1.3. Wywiad jako źródło informacji na temat temperamentu	310
6.2. Kwestionariusze temperamentu	311
6.2.1. Kwestionariuszowe badanie temperamentu niemowląt i dzieci	313
6.2.2. Kwestionariusze temperamentu dla młodzieży i dorosłych	324
6.2.3. Strategie konstruowania kwestionariuszy temperamentu oraz cechy mierzone przez te narzędzia	333
6.3. Wybrane zagadnienia diagnozy temperamentu	342
6.3.1. Wieloaspektowe podejście do diagnozy temperamentu	342
6.3.2. Trafność teoretyczna kwestionariuszy temperamentu oceniana na podstawie wskaźników psychofizjologicznych i psychofizycznych	348
6.3.3. Diagnoza temperamentu w ujęciu międzykulturowym	355

Rozdział 7. Funkcjonalne znaczenie temperamentu	363
7.1. Wpływ temperamentu na zachowanie i przystosowanie dziecka w nie sprzyjających warunkach	364
7.1.1. Pojęcie temperamentu trudnego	364
7.1.2. Temperament a dobroć dopasowania	368
7.1.3. Temperament trudny a zaburzenia psychiczne	371
7.1.4. Temperament trudny a poziom przystosowania	375
7.1.5. Przejawy temperamentu trudnego w grupach klinicznych	381
7.1.6. Temperament a nauka szkolna	383
7.2. Temperament jako moderator zjawisk związanych ze stresem	391
7.2.1. Rozumienie zjawisk stresu	392
7.2.2. Temperament a stres: Hipotezy i dane empiryczne	395
7.2.3. Temperament jako czynnik moderujący skutki stresu: Temperamentalny czynnik ryzyka	408
7.2.4. Uwagi końcowe	422
Bibliografia	424
Wykaz najważniejszych skrótów	477
Indeks nazwisk	480
Indeks rzeczowy	493